другий – літературу, зокрема, літописання, коли автор сам вибирає тему і стиль мови, що в свою чергу диктує правила відбору інформації і поєднання джерел.

Місце дії – не лише опис пейзажу чи декоративного фону. Весь простір тексту, у якому відображається світ об'єкту, складається в певний топос. Цей топос завжди наділений певною предметністю. За зображенням речей та предметів, в оточенні яких діють персонажі тексту, виникає структура топосу. При цьому структура топосу виступає в якості мови для вираження інших непросторових відношень тексту. [5, с. 280]. Тому дослідження художнього простору тексту також може допомогти процесу реконструкції.

Отже, зв'язки усної словесності з літературною традицією – багатоаспектні, комплексні й можуть відбуватися на різних етапах розвитку як фольклору, так і писемної культури. Тому, розглядаючи питання про взаємодію літопису та фольклору, недостатньо сюжетного або типологічного порівняння уривків текстів обох сторін, на предмет їх схожості чи відмінності. Реконструкція фольклорних текстів потребує також проведення відповідних семіотичних досліджень.

Семіотичний аналіз тексту допоможе проникнути у внутрішній світ письменника, розкрити його знакову систему, дасть уявлення про світобачення і світовідчуття. Якщо виявиться, що світогляд автора був фольклорним, певно, й відповідь на питання про фольклоризм його творчості знайти буде набагато простіше. Тому, проблема взаємовпливу фольклору і літопису має вийти за межі суто лінгвістичних досліджень і вирішуватися з врахуванням ментальних, психологічних особливостей на надлінгвістичному рівні. При цьому необхідно визначити роль «генетичної пам'яті» в процесі творчої реалізації задуму літописцем, а також вплив його світоглядної системи на відбір серед усієї доступної інформації тієї єдинобажаної, що могла бути задіяна для подальшого вираження власною інтерпретацією.

Висновок. Вірогідність відшукання в літописі слідів того або іншого жанру фольклору загалом визначається тим, наскільки можливе було органічне включення цих пам'яток в звичайну усну розповідь очевидця, в повсякденну усну мову. З огляду на це, методичними засадами дослідження взаємозв'язку фольклору і літописання можуть служити принципи історико-типологічного, історико-порівняльного і структурного аналізу текстів, а також окремі елементи семіотичного дослідження. Використання відповідних методів аналізу щодо творів українського героїчного епосу, видається особливо продуктивним, оскільки перед дослідниками лежить значний фольклорний простір майже не охоплений науковим дискурсом.

Список використаних джерел

1. Азбелев С. Летописание и фольклор // Русский фольклор: Т. 8.: Народная поэзия славян. – М.-Л., 1963 – С. 3-76
2. Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект: Монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2001. – 277 с.
3. Иванов В., Топоров В. Постановка задачи реконструкции текста и реконструкции знаковой системы // Структурная типология языков. – М.: Наука. – 1966 – С. 1-24.
4. Левинтон Г. К проблеме изучения повествовательного фольклора // Типологические исследования по фольклору. Сборник статей памяти В.Я. Проппа. – М.: Наука. – 1975 – С. 301-318.
5. Лотман Ю. Структура художественного текста. – М.: Искусство, – 1970 – 384 с.

Basic principles of differentiation of co-operation of verbal folk creation are examined with writing cultural, in particular, to folklorism of writers.

The attention is concentrated on the analysis of theoretical approaches of reconstruction of folk-lore texts and showing of features of their morphons, selection of criterion of the scientific approach to the studing of problem

Key words: folklore, literature, text, interaction, folklorism, tradition, structure, reconstruction.

УДК 821.111 – 3 + 821.161.2 – 3] 091

Попадинець О.О.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ЖАНРОВО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА ІСТОРИЧНИХ РОМАНІВ ВАЛЬТЕРА СКОТТА І МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО

У статті розглянуто питання про вплив жанру літературного твору на його лексичний склад, проаналізовано подібність і різницю функцій архаїзмів та історизмів у історичних романах В.Скотта і М. Старицького. Визначено, що головною ознакою жанру історичного роману є лексика, яка має у своїй семантичній структурі компонент «минуле», тобто архаїзми та історизми.

Ключові слова: історичний роман, жанрово маркована лексика, архаїзми, історизми.

Мовностилістична структура історичних романів містить важливу лінгвокраїнознавчу інформацію, а також становить цінне джерело дослідження історії стилів української літературної мови, зокрема з погляду структурно-семантичної і функціонально-стилістичної ролі в художніх текстах застарілої лексики, як зображальних і експресивно-оцінних компонентів індивідуального стилю, як показників мовного жанру в його історичному розвитку. Використання лексичного складу мови у тексті конкретного літературного твору підпорядковане цілому ряду детермінуючих факторів. Одним із найважливіших серед них є жанрова приналежність твору, або «той естетичний канон, згідно якого автор конструює як сам зображуваний світ, так і засоби його вербалізації».

Історичний роман, як жанровий різновид, глибоко вивчений літературознавцями (Л. Александровою, С. Андрусів, Є. Бараном, А. Гуляком, М. Ільницьким, Б. Мельничуком, Л. Новиченком, Д. Пенордою, М. Сиротюком, В. Чумаком та ін.), лінгвісти ж частіше за все вивчали його в межах перекладацького аспекту, відзначаючи, що текстам історичних романів властиві специфічні лінгвістичні особливості перш за все у сфері лексики (В. Буда «Лінгвостилістика сучасного історичного роману (60-90 рр. XX ст.)» (1998), Т. Гриценко «Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини XX ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького)» (1998), та Л. Бурківська «Лексика історичної прози Б. Лепкого в контексті загальнолітературної та стилістичної норми» (2003)). Сукупність певних лексичних засобів як ознак жанру історичного роману, тобто жанроутворююча лексика історичного роману, майже не досліджувалася ні вітчизняними, ні зарубіжними вченими, тим паче у компаративному аспекті.

Матеріалом для дослідження стали історичні романи В. Скотта і М. Старицького. Правомірність вибору матеріалу випливає з того, що саме твори даних майстрів визнані зразками жанру історичного роману. Таким чином, ми об'єднали мовотворчість письменників спільної тематики творчості, близьких соціально-національних умов та світоглядних переконань. Згідно з традиційною точкою зору, В. Скотта в Європі, М. Старицького в Україні справедливо вважають новаторами у мистецтві художнього слова, дійсними представниками сучасного епосу, творцями жанру історичного роману, оскільки автори увели в історичний роман якісно новий метод відтворення історичної дійсності. Історична правдивість їхніх творів створюється не тільки і не стільки завдяки точності історичних дат і фігур, скільки номенклатурою і організацією мовних засобів. Свого часу М. Рильський відзначив: «Творчість Михайла Старицького – значний крок вперед у розвитку української мови, у поширенні тематичного виднокругу української літератури, у зміцненні в нашому письменстві реалізму» [2, 5].

Досліджуючи лексичний склад історичних романів англійського та українського письменників ми виходимо з того факту, що за жанром історичного роману закріплена інваріантна лексико-семантична модель, яка втілюється у численних конкретних варіантах, у різних творах і змінюється разом із розвитком історії та еволюцією самого жанру. Функціонування жанрово маркованої лексики історичного роману соціологічно обумовлене, бо вона встановлює кореляції між мікролінгвістичними явищами і фактами суспільного життя, у тексті історичного роману відбувається взаємодія когнітивного і мовного, прагматичного і стилістичного контекстів. Оскільки жанрово-стилістичною домінантою історичного роману є певні історичні події, жанрово маркована лексика історичного роману розглядається нами як лексика, яка реалізує прагматичну спрямованість жанру роману на художнє зображення історичного минулого певної епохи, як лексика, маркована часом, або «хронологічно маркована лексика». Вона розглядається як засіб створення хронотопу в історичному романі і представлена архаїзмами і історизмами, які відображають сутнісні типологічні ознаки жанру.

Отже, наше завдання полягає у тому, щоб виявити й проаналізувати жанрово марковані лексеми історичних романів В. Скотта і М. Старицького – архаїзми та історизми – для встановлення їх типології.

Сама специфіка художньо-історичного твору полягає у використанні історизмів та архаїзмів, що розкривають «перед читачем часову глибину художнього слова. Йдеться не тільки про давні реалії, зафіксовані в певних найменуваннях, а й про створення загального мовного колориту давньої епохи через вживання відповідних зворотів, сполучників, добір синонімів із старокнижної мови тощо» [3, 281].

Традиційно вважається, що історизми та архаїзми – це два суміжних, але принципово різних типи слів, які торкаються одне одного за одними ознаками і протиставлені за іншими. До спільних ознак історизмів та архаїзмів відносяться: спеціальна стилістична настанова часового фону розповіді; низька частота вживання; обмеження функціонування у певних стилях мови. Дослідження історичних романів В. Скотта і М. Старицького показало, що саме факт наявності або відсутності у слова лексико-стилістичної парадигми визначає особливості введення даного слова у художній текст історичного роману. Різниця у прийомах введення архаїзмів та історизмів у текст історичного роману пояснюється тим, що архаїзми входять у лексико-стилістичну парадигму (мають синоніми, антоніми), а історизми, навпаки, не входять. Так, непрямий спосіб тлумачення архаїзмів, який включає введення у текст сучасного синоніма в межах одного висловлювання, включення архаїзму в синонімічний ряд, введення у розповідь синонімічного архаїзму, використання прямих або непрямих антонімічних відношень, повна або часткова семантизація архаїзму за рахунок його сполучуваності із сучасним словом є найпоширенішими способами введення архаїзму в текст історичного роману і складають 98 %. Архаїзми в художньому тексті перебувають у актуальнішій стилістичній позиції, ніж історизми, тому що на фоні своїх нейтральних синонімів їх незвичайність, експресивність здаються більш випуклими, і стилістичний вибір падає переважно на них. Для введення історизмів у текст історичного роману, навпаки, характерним є прямий спосіб, тобто розкриття значення слова у виносці, тлумачення за допомогою уточнюючих та пояснювальних слів, тлумачення експліцитне й імпліцитне. Але, на відміну від архаїзму, історизм у тексті історичного роману – це обов'язковий засіб експресії, тому що в більшості випадків пропонує єдиний спосіб називання даного референта. Історизми найбільш чітко закріплені за певною історичною епохою. Вони виступають у тексті в ролі темпорального показника, що відносить зміст твору до певного реального часу, тобто в ролі тих особливих мовних засобів, що співвідносять зміст тексту з певним реальним часом.

Мова історичних художніх творів двопланова за своєю природою. У них успішно співіснують сучасна письменникові мова та мова зображуваної епохи. Характер сполучення цих двох мовних стихій, їх обсяг, способи,

прийоми введення елементів мови зображуваної епохи у тканину художнього твору є специфічними для кожного автора. В. Скотт і М. Старицький були неперевершеними майстрами історичного роману і з винятковою тонкістю і умінням користувалися хронологічно маркованою лексикою, як засобами стилізації. Щодо питання про мову історичного твору, то В. Скотт ставить його у передмові до роману «Айвенго». Дійсно, якою мовою слід писати про події, що минули декілька сот років назад? Чи повинен письменник удаватися до вживання архаїзмів, щоб читач постійно відчував і у мові, що перед ним розповідь про часи давно минулі? Відповідь В. Скотта на це питання абсолютно заперечна: «...вкрай нерозумно вишукувати у словнику застарілі слова і користуватися ними замість слів і виразів, які використовуються у наші дні ... заглиблюватися у пошук рідкісних і застарілих слів... Мова не повинна бути в цілому застарілою і важкою, але вона, по-можливості, повинна уникати зворотів явно новітнього походження» [цит. за: 1, 58]. Проте у мову своїх героїв він уводить деякі архаїзми чи застарілі граматичні форми слів, але робить це з великим відчуттям міри. Кількість архаїзмів в історичному романі, на думку В. Скотта, повинна бути зведена до мінімуму. Письменник, котрий намагається відобразити мовний колорит минулого, може використати деякі особливості граматичної будови, деякі мовні звороти, притаманні даній епосі, але його «мова не повинна складатися повністю із застарілих і незрозумілих слів». Разом з тим романіст не повинен «допускати, наскільки це можливо, слів чи виразів, які зберігають сліди свого пізнішого походження» [цит. за: 1, 65].

Дотримуючись цих принципів, Вальтер Скотт не копіює мову минулих епох. Він обмежується порівняно невеликою кількістю архаїчних слів і виразів, причому більшість цих слів і виразів відносяться до застарілих, а не до старовинних слів. Наприклад: methinks, haply, in troth, nay, travail, repast та ін. Якщо Вальтер Скотт використовує старовинні слова, тобто такі, які можуть бути незрозумілі читачеві по самій природі старовинних слів, то він зазвичай відбирає такі, в яких не усі значення є старовинними. Наприклад: menial – слуга, doom – вирок, equipage – кортеж та ін. Найчастіше такі старовинні і застарілі слова використовуються автором в прямій мові персонажів, зазвичай це морфологічні архаїзми: форми дієслова wrought, clad, state, займенники – thee, though, thy, ye, закінчення – t для другої особи однини теперішнього часу – shalt, wilt, art, -(e) st (thinkest, makest, canst).

Необхідно згадати також і про стиль ділових паперів (законоположення, кодекси, ділові листи і ін.), в яких у сучасній англійській мові нерідко вживаються архаїчні слова і вирази. Тут функція використання архаїзмів абсолютно інша, ніж та, яка була тільки що описана стосовно стилю художньої літератури. Функцію архаїзмів в цьому стилі мови можна було б умовно назвати термінологічною функцією. Річ у тому, що в стилі ділових документів сучасної англійської мови, для яких основною метою є досягнення домовленості між двома сторонами, особливого значення набирає відповідність засобів вираження, використаних у цих документах, з тими, які використовуються у відповідних юридичних документах, законах, кодексах.

Відомо, що англійська юриспруденція відбиває найбільш архаїчні сторони громадських стосунків. Англійці заявляють, що багато їх законів не мінялися впродовж останніх 600 років. Ну і природно, що в мові англійських законів зустрічається велика кількість архаїчних слів і виразів. Мова різних юридичних документів, ділових листів, договорів, угод і ін., прагнучи максимально наблизитися до мови законів, рясніє цими ж архаїзмами. Такі слова і словосполучення, як hereinafter named, beg to inform, aforesaid, hereby, therewith та ін. Є архаїзмами з термінологічною функцією.

Є ще одна функція архаїзмів – це функція непрямого відображення особливостей іноземної мови. У цій функції використовуються форми другої особи однини особового займенника і відповідно форма дієслова. Наприклад: «Mieux vault bon repas que bel habit», тут за допомогою архаїзму передаються особливості французької мови, створюється необхідне авторові уявлення про те, що розмова між персонажами ведеться не на англійській, а в даному випадку французькою мовою. Така функція англійських архаїзмів, природно, обмежена тільки займенниками другої особи і відповідно закінченнями дієслів в цій особі (наприклад: займенники thou, thee, thy, thyself, mine, thine; дієслівні форми 2-ої shouldst, dost, art, hast, canst, seest, knowest та 3-ьої особи hath, maketh, loveth, passeth; застарілими формами минулого й майбутнього часу дієслів wilt, wert, sate, spake, gotten; дієслівно-займенникові форми methinks, prithee). Вона пов'язана з конкретним історичним ходом розвитку норм сучасної англійської літературної мови, в якій форми другої особи однини не вживаються.

М. Старицький також неодноразово вдається до такого ж прийому, особливо передаючи мову представників польської шляхти: моя крулево, слово его крулевской мосці, пане добродзею, ясноосвінцоний, вацпан, схизмат і т.д. Такими зворотами пересипано всі тексти романів, за допомогою яких читач здогадується, що розмова в даному випадку ведеться польською.

Згідно з проведеною класифікацією історизмів, то більшість їх відносяться до етнографічних (35 %) і суспільно-політичних (65 %), був виявлений (у В. Скотта) також один випадок використання історичної географічної реалії. Це – Thule «земля, яка нібито лежить на північ від Британії». У М. Старицького – їх дещо більша кількість. Наприклад: под Сторицею – неіснуюча сьогодні ліва притока Дніпра, Хаджебей – давнє поселення на березі Чорного моря і ін. Превалювання суспільно-політичних історизмів слід пояснити художньою проблематикою історичних романів письменників, персонажі яких – представники вищого суспільства, безпосередньо пов'язані з атрибутами влади. Виходячи з художньо-тематичної структури романів, в основному присвячених збройним конфліктам, можна пояснити суттєву перевагу в суспільно-політичній групі військових історизмів, які позначають укріплення, зброю, обмундирування, військовослужбовців і т.д. Це загальні назви воїнів: козак, запорожець, низовець, січовик, лицар; назви військових звань, чинів, посад: гетьман, полковник, ватажок, сотник, отаман, старшина, писар; назви

представників окремих військових загонів: обозний, кошовий, курінний, осавул; назви воїнів, які виконували певну військову службу чи додатковий обов'язок або певний вид роботи при війську: хорунжий, бунчуковий, дозорець, гармаш, могильник, драбинник, сурмач, тимпанник, весляр (гребець); представники супротивної сторони: татарсько-турецькі суспільні відносини – яничари, кримці, паша, хан, мурза; реалії польського суспільства – жовніри, підкоморії, підскарбії, коронні (державні), польні (помічники коронного гетьмана), мостиві, заці тощо. Збройні сили в романах позначаються терміном військо, армія. Назви підрозділів військ: флот, полк, сотня, курінь, кіш, кіннота, загін, ватага, орда; назви шикувань: табір, лава, трикутник, круг; назви розвідок, сторожових служб: чета, редута, паланка, роз'їзд, залога, сторожа, розвідка, варта; назви оборонних споруд: замок, фортеця, твердиня, башта, мур, вал, редут, острог, рів, окопи, гніздо, підкоп; назви суден та їх частин: байдак, судно, галера, корабель, човен, чайка, довбанка, щогла, корма, весло. Вживаються назви військової амуніції: панцир, шолом, мисюрка, кольчуга тощо.

Численною є лексико-тематична група, що об'єднує назви зброї, лексеми на позначення стратегії або тактики бойових дій, військових операцій тощо: похід, пальба, погром, оборона, облога, вишкіл, перемога, поразка, битва, бій, рукопашня (розм.), різня (розм.), герць (уроч.), одноборство, що різняться семантичними відтінками та стилістичною маркованістю.

Дослідження функціонування історизмів у діалозі та авторській розповіді історичних романів В. Скотта показало, що основними функціями історизмів у авторській розповіді є безпосередній опис історичної епохи (The Reformation), індивідуалізація образу персонажа (crop-eared – коротко підстрижений, Roundhead – круглоголовий, prick-eared – голоухий – прізвиська пуритан; the Conqueror – Завойовник – прізвисько Вільгельма Завойовника; the young Pretender – спадкоємець престолу), соціально-характерологічна функція (Puritan). Серед історизмів також є такі, які прямо називають історичний національно-культурний референт, – наприклад, farthingale – спідниця з фіжмами 16-17 ст., galleon – галеон, red-coat –червоний мундир (прізвисько англійського солдата, одержане завдяки червоній уніформі), Black Prince – Чорний принц (прізвисько Едварда, принца Уельського і герцога Корнуела). Значення вказаних історизмів опосередковуються через нейтральні English soldier і Edward, Prince of Wales.

У переважній більшості випадків історизми в романах обох прозаїків характеризують епоху опосередковано, тобто через мовлення персонажів, що робить їх подібними до архаїзмів. Дослідження частотних показників історизмів показало, що насиченість тексту історичних романів цим типом лексики не корелює з часом, зображеним у творі. Оскільки проникнення історизмів у мову пов'язане з політико-історичними подіями в житті народу, соціальними вибухами та змінами, то можна визначити періодизацію їх приходу у будь-яку мову і, відповідно, відображення її в історичних романах. Так, більшість історизмів у В. Скотта пов'язані з періодом Хрестових походів, Норманським завоюванням Англії, що можна прослідкувати в романах «Талісман», «Граф Роберт Паризький», «Заручені», «Небезпечний замок», «Айвенго». У М. Старицького – з визвольною війною під проводом Богдана Хмельницького, з Коліївщиною (роман «Останні орли»), з багатолітньою боротьбою українців з польською шляхтою (роман «Кармелюк»).

Отже, в історичних романах В. Скотта та М. Старицького архаїзми та історизми являють собою стилістичні засоби, типовими функціями яких у художньому тексті є створення часового/історичного колориту і мовленнєва характеристика персонажів. Архаїзми в історичних романах прозаїків вживаються також із транспонованими (додатковими) стилістичними функціями – емоційною, експресивною, характерологічною, смислорозрізнювальною, що не є притаманним для історизмів. Їх проникнення у мову пов'язане з політико-історичними та культурними подіями в житті народу, з соціальними вибухами, що відображаються в досліджуваних історичних романах. Таким чином, збагачення смислової та емоційно експресивної мови історичної прози, підсилення її виразності, пов'язане з вживанням в ній хронологічно маркованих слів, використання яких, з одного боку, є продовженням традицій та художнього досвіду класичної літератури, а з другого – вносить нове в мову сучасної прози способами і прийомами використання.

Наявність цих жанрово маркованих одиниць, їх кількість, функціонування і частотність дають змогу говорити про цільність системи авторського бачення, стабільність мовних комунікативно-прагматичних ознак історичного роману, нерозривну єдність змісту та форми художнього тексту.

Список використаних джерел

1. Альтшуллер М. Эпоха Вальтера Скотта в России: исторический роман 1830-х годов. / Марк Григорьевич Альтшуллер. – СПб: Академический проэкт, 1996. – 336 с.
2. Дем'янівська Л. С. Вогонь не згасне, не замре… / Л. С. Дем'янівська // Старицький Михайло. Твори: у 2 т. – К.: Дніпро, 1984. – Т.1. – 1984. – С. 5-32.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності / Світлана Яківна Єрмоленко. – К.: Дніпро, 1999. – 480 с.
4. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт. Уклад. Ю. І. Ковалів]. – Т. 1: А-Л. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. – (енциклопедія ерудита).
5. Літературознавчий словник-довідник / [редкол.: Р. Гром'як, Ю. Ковалів, В. Теремко]. – К.: Академія, 1997. – 752 с. – (Nota Bene).
6. Скотт В. Айвенго: [роман] / Вальтер Скотт [пер. з анг. А. Н. Волкович]. – Х.: Мост-Торнадо, 2003. – 381 с.
7. Скотт В. Квентін Дорвард: [роман] / Вальтер Скотт [пер. з англ. І примітки А. О. Білецького та Н. О. Білецької]. – К.: Молодь, 1956. – 476 с.

8. Скотт В. Роб Рой: [роман] / Вальтер Скотт [пер. з анг. Ю. Корецького]. – Х.: Дитвидав., 1938. – 472 с.
9. Старицкий М. Богдан Хмельницкий: трилогия. – Кн. 1: Перед бурей: [роман] / Михаил Старицкий. – К.: Дніпро, 1991. – 645 с.
10. Старицкий М. Богдан Хмельницкий: трилогия. – Кн. 3: У пристани: [роман] / Михаил Старицкий / – [послесл. Л. С. Демьянивской]. – К.: Дніпро, 1991. – 623 с.
11. Старицкий М. Богдан Хмельницкий: трилогия. – Кн. 2: Буря: [роман] / Михаил Старицкий. – К.: Дніпро, 1991. – 571 с.
12. Старицький М. Кармелюк. Історичний роман / Михайло Старицький / –[пер. з рос. М. Шумила. Післямова В. Олійника]. – К.: Дніпро, 1971. – 708 с.

This article investigates the influence of genre of literary work on his lexical composition, similarity and difference of functions of archaisms is analysed in the historical novels of V. Skott and M. Starytsky. Certainly, that the main sign of genre of historical novel is a vocabulary which has in the semantic structure a component the «pas», that archaisms and historyzm.
Key words: historical novel, genre marking vocabulary, archaisms, historyzm.

УДК 37.016:22

Раріцький О.А., Лаврусевич Н.О.
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

УРОКИ ДУХОВНОСТІ І МОРАЛІ: БІБЛІЯ У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ

У статті з'ясовуються особливості вивчення Біблії у 9 класі загальноосвітньої школи, визначаються моральні і ціннісні орієнтири пам'ятки, розставляються культурологічні акценти. Увага зосереджується на специфіці сприйняття Книги і толерантного її прочитання учнями різних віросповідань.
Ключові слова: Біблія, Старий Заповіт, Новий Заповіт, загальноосвітня школа, вчитель, учні, лекція.

Програма з української літератури для 5-12 класів загальноосвітньої школи передбачає вивчення Біблії у 9 класі. Тема входить у розділ «Давня література» і розглядається у підрозділі «Перекладна література» [6, с. 72].

На вивчення Біблії відводиться дві години. На першому занятті у вступному слові вчитель звертає увагу учнів на історичну зумовленість києворуської літератури, з'ясовує час і причини її виникнення, відстежує культурологічні аспекти того часу. Доречною є акцентуація щодо поділу середньовічної літератури на перекладну і оригінальну. При цьому наголошується, що Біблія є найвизначнішою пам'яткою перекладної літератури доби раннього середньовіччя. Завдання учителя – зазначити особливості появи такої літератури, акцентувати увагу учнів на тому, що це твори іноземного походження, зокрема візантійського та південнослов'янського, які з'явилися на Русі із прийняттям християнства у 988 році. Не зайвим буде навести приклади жанрових різновидів перекладної літератури (біблійні книги, апокрифи, природничі книги, агіографічні (житійні), історіографічні, ораторські, повістеві твори, збірники афоризмів тощо).

Наступний етап уроку передбачатиме з'ясування композиційних особливостей пам'ятки. Учням необхідно усвідомити, чим різняться книги Нового і Старого Заповіту.

Основу Старого Заповіту становить п'ятикнижжя Мойсея (книги Буття, Вихід, Левит, Числа, Второзаконня), історичні, навчальні, поетичні книги (Псалтир, Псалми, Пісня Пісень), пророчі книги (сюди входять книги пророка Ісаії, пророка Єремії, плач Єремії, Книга пророка Єзекіїля, Книги малих пророків), книга Екклезіастова та ін. Події, відтворені у Старому Заповіті, відбуваються у час до народження Ісуса Христа.

До Нового Заповіту входять 4 Євангелії – від Матвія, Марка, Луки та Івана, у яких йдеться про непорочне зачаття, диво народження, життя, розп'яття, смерть, воскресіння і вознесіння Ісуса Христа. Після Євангелій слідують Книги діянь та Послання святих апостолів і соборні послання. Останньою є Пророча книга, або Апокаліпсис.

Окремо варто звернути увагу на збірки літературних пам'яток, таких як Книга Буття, Книга Псалмів, Пісня Пісень. Звісно, у 9 класі, зважаючи на достатню літературну підготовленість учнів, доцільно провести урок у формі лекції, по-перше, тому, що матеріал уроку досить складний, а по-друге, вчитель може зіткнутися із різними трактуваннями тих чи інших релігійних понять, тому що учні і члени їхніх родин можуть належати до різних конфесій, сповідуючи християнство, мусульманство, буддизм, інші релігії, а то й вважаючи себе атеїстами.

«Заняття буде змістовнішим і жвавішим, – зазначає літературознавець В.Соболь, – якщо за завданням учителя учні попередньо ознайомляться із уривками з Біблії за хрестоматією, а також із найбільш поширеними біблійними легендами» [7, с.24]. Така форма роботи дасть змогу учителю вільно оперувати навчальним матеріалом, вибірково залучати до роботи учнів, вклинювати їхні розповіді у ході пояснення. Доречно представити увазі учнів різноманітні видання Біблії: і за часом, і за упорядкуванням (наприклад, Біблія з коментарями), і за авторством перекладу. Учитель повинен зазначити, що перший переклад Біблії на староукраїнську мову здійснив у 1561 році архімандрит Пересопницького монастиря Григорій (так зване Пересопницьке євангеліє). У 1581 році в Острозькій академії гурток учених на чолі із ректором Г.Смотрицьким переклали і видали Острозьку Біблію. У 1758 році у друкарні Києво-Печерської лаври видано перший повний текст Біблії. Сучасною українською літературною мовою Біблію перекладали М.Костомаров, М.Драгоманов, П.Куліш, І.Пулюй, І.Нечуй-Левицький, Б.Грінченко, І.Огієнко, І.Хоменко та ін.